

УДК 336.763:347.766

Михальчишина Л.Г.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри аудиту та державного контролю
Вінницького національного аграрного університету***ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТАВИ ЦІННИХ ПАПЕРІВ**

Стаття присвячена сутності та видам застави цінних паперів, їхнім економіко-правовим аспектам. При заставі має місце реальний кредит як засіб забезпечення у випадку, якщо боржник не виправдає довіри. Значна увага приділяється проблемі визначення предмета застави при заставі цінних паперів та невизначеності законодавства щодо можливості використання цінних паперів як предмета застави.

Ключові слова: забезпечення, зобов'язання, застава, цінні папери, застава цінних паперів.

Михальчишина Л.Г. ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЛОГА ЦЕННЫХ БУМАГ

Статья посвящена сущности и видам залога ценных бумаг, их экономико-правовым аспектам. При залоге имеет место реальный кредит как средство обеспечения в случае, если должник не оправдает доверия. Значительное внимание уделяется проблеме определения предмета залога при залоге ценных бумаг и неопределенности законодательства относительно возможности использования ценных бумаг в качестве предмета залога.

Ключевые слова: обеспечение, обязательства, залог, ценные бумаги, залог ценных бумаг.

Mykhalchyshyna L.G. ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF COLLATERAL SECURITIES

The article is devoted to the nature and type of collateral securities, their economic and legal aspects. If there is a real pledge of credit as a means of ensuring if the debtor does not justify the trust. Considerable attention is paid to the definition of the collateral pledged under securities legislation and the uncertainty regarding the possibility of the use of securities as collateral.

Keywords: security, liability, mortgage, securities, mortgage securities.

Постановка проблеми. У нинішньому вітчизняному господарському законодавстві під заставою розуміється правовідношення, в якому кредитор (заставодержатель) при невиконанні чи неналежному виконанні забезпеченого заставою зобов'язання має право отримати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами, за винятками, встановленими законом. У працях, присвячених дослідженню заставних відносин, їх економічному змісту та обліковому відображенню, як правило, висвітлюються лише деякі питання застави цінних паперів. Комплексного ж дослідження проблем, які виникають при заставі цінних паперів і пов'язані перш за все із специфікою цінних паперів як об'єктів цивільних прав, не проводиться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застави та її облікового відображення розглядалися у працях І.А. Бланка, В.М. Опаріна, Б.А. Разберга, О.Ю. Смолянської, Є.Дж. Долана, І.М. Шора, А.М. Якушевої, В.М. Шелудько, А.Г. Загороднього, О.М. Іваницької, В.М. Іванова, В.П. Ходаківської, Т.І. Андрушіва, І.О. Школьника, Д.В. Гармаша, М.В. Боброва, Т.М. Лустіної.

Аналіз праць попередників вказує на вагомості наукові та практичні результати в дослідженні розвитку бухгалтерського обліку застави цінних паперів, проте залишаються невирішеними низка теоретичних та практичних питань щодо облікового забезпечення управління заставою цінними паперами.

Постановка завдання. З юридичної точки зору реальний кредит при заставі означає встановлення юридичного зв'язку заставодержателя з чужим майном, завдяки якій заставодержатель має можливість отримати із закладеного майна його цінність незалежно від волі боржника. Необхідно вказати на недостатній рівень розробки теоретичної бази застави цінних паперів у сучасній українській економічній науці. Вибір застави цінних паперів як засобу забезпечення своїх інтересів ґрунтується на визначенні його сутності та видів, які розкриваються у дослідженні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Застава – це спосіб забезпечення договірних зобов'язань, згідно з яким кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, отримати задоволення за рахунок заставленого майна та/або заставлених майнових прав, маючи при цьому перевагу перед іншими кредиторами боржника на підставі письмово укладеного договору.

За загальним принципом, заставне правовідношення є акцесорним (додатковим), тобто може існувати, тільки поки існує забезпечуване (основне) зобов'язання, припинення якого тягне припинення застави. Припинення застави не тягне припинення головного зобов'язання. Поступка заставоутримувачем своїх прав за договором про заставу іншій особі дійсна, якщо такої же особі відступлені права вимоги по головному зобов'язанню. З перекладом на іншу особу боргу по зобов'язанню, забезпеченому заставою, застава припиняється, якщо заставодавець не дав кредитору згоди відповідати за нового боржника. Якщо не доведено інше, відступлення прав за договором про іпотеку (заставу нерухомості) означає і поступку прав по забезпеченому іпотекою зобов'язанню.

Вимога, що забезпечується заставою, має носити грошовий характер, і головне зобов'язання встановлює, якщо інше не передбачено договором, що запорукою забезпечується вимога у тому обсязі, який воно має до моменту задоволення, зокрема відсотки, неустойку, відшкодування збитків, завданих простроченням виконання, а також відшкодування витрат заставодержателя по утриманню застави і витрат по стягненню.

Підстави застави: на підставі закону (товар проданий у кредит за договором купівлі-продажу, нерухомість придбана в рахунок кредиту банку); морської застави (вимоги пов'язані з роботою на судні відповідно до Морської Конвенції); в силу договору (істотні умови: предмет, його оцінка, розмір і строк виконання зобов'язання, вказівка сторони, у якій знаходиться заставлене майно).

Використання цінних паперів як предмета застави має свої особливості, пов'язані із формою їх випуску (документарні чи бездокументарні), специфікою обігу і реєстрацією прав власності на цінні папери.

Необхідно пам'ятати, що не будь-який цінний папір може виступати предметом застави. Так, відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону «Про приватизаційні папери» [1] приватизаційні папери не можуть бути використані для здійснення розрахунків, а також як застава для забезпечення платежів або кредитів. Згідно із п. 22 Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, інвестиційні сертифікати, випущені відкритими інвестиційними фондами, не підлягають вільному перепродажу. При цьому ч. 2 ст. 4 Закону України «Про заставу» [2] передбачено, що предметом застави може бути майно, яке відповідно до законодавства України може бути відчужено заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення. Отже, передання в заставу інвестиційних сертифікатів відкритих інвестиційних фондів неможливе, оскільки це призведе до порушення вимог ст. 4 Закону «Про заставу».

Серед науковців спірним є питання щодо предмету застави при укладенні договору застави цінних паперів. Одні вчені вважають, що ним виступає цінний папір як річ; інші права, що в ньому закріплені; а деякі дослідники об'єднують річ та майнові права, що випливають з певного цінного паперу, при визначенні предмету договору застави цінного паперу. Проблема визначення предмету застави при заставі цінних паперів зумовлена подвійною природою самого цінного паперу. З одного боку, сам цінний папір як річ виступає об'єктом цивільно-правових відносин, а з іншого боку, об'єктом цивільно-правових відносин виступають майнові права, закріплені в цінному папері.

Застава цінних паперів серед інших видів застави виділяється тим, що укладення договору застави цінних паперів не потребує його нотаріального посвідчення, є не обов'язковою реєстрацією предмету застави, а особливості обліку цінних паперів практично унеможливають ризик втрати або псування предмету застави (окрім векселів), що підкреслює переваги даного виду застави [3].

Останнім часом спостерігаються тенденції до розширення кола об'єктів, які можуть бути предметом застави, зокрема, набуває популярності передача в заставу цінних паперів.

В умовах економічної кризи, яка обумовила зниження платоспроможного попиту, традиційні предмети застави не здатні відшкодувати збитки банків від неповернення кредитів. Як свідчать результати аукціонів з реалізації заставленого майна, лише незначна його частина знаходить покупця. Більша ж частина вилученого заставленого майна (автомобілі, обладнання тощо) банками не використовується, їх зберігання потребує додаткових витрат, що лише збільшує збитки кредитора. Цінні папери у цих відносинах виглядають набагато привабливіше, оскільки здатні приносити банку прибуток у вигляді дивідендів, навіть у випадку відсутності у третіх осіб попиту на них.

Однак, незважаючи на зростання кількості договорів застави цінних паперів, існують

труднощі в реалізації прав кредитора при зверненні стягнення на такий предмет застави у разі невиконання боржником своїх зобов'язань за кредитним договором. Ці труднощі пов'язані з невизначеністю законодавства щодо можливості використання цінних паперів як предмета застави за зобов'язанням, у тому числі за кредитним договором. Як наслідок, нерозроблено є методика обліку цінних паперів як предмета застави.

Теоретичні знання ознак (факторів) цінних паперів в якості предмета застави на практиці трансформувалися, тобто зазнали змін саме з кількісної сторони, оскільки реалії сьогодення враховують такий визначальний критерій як ресурс. Підприємства частково не бажають, або не в змозі врахувати це все (фактори) за браком часу та й частково не бажають це робити, оскільки грошовий ресурс обмежений. До того ж підприємства, залучаючи додаткові ресурси не так вже й часто (раз на 5-10 років), використовують такий спосіб забезпечення виконання зобов'язань, як застава, і тим паче цінних паперів.

На практиці висуваються такі вимоги до цінних паперів, які перебувають в якості предмета за договором застави (рис. 1).

Характеристика наведених ознак щодо цінних паперів, що можуть бути предметом застави, проявляється у такому:

1) середня цінність (середня, але водночас не висока, так як цінні папери, у першу чергу акції, значно піддані ціновим коливанням залежно від ситуації на фінансовому ринку). Формування цінності цінного паперу, який перебуває у заставі, повинен проводитися за кожним її видом (акції, облигації, векселі тощо), типом (іменні та на пред'явника) та формою (документарні та бездокументарні);

2) висока ліквідність (багато видів цінних паперів зазвичай легко реалізувати через фондові біржі). У зв'язку з малорозвиненою, що перебуває на етапі формування, фондовою біржею в Україні, ця вимога часто не враховується;

3) мінімальні витрати на зберігання і зміст. Ця вимога характеризує позитивну сторону застави цінних паперів, оскільки витрати є незначними, у порівнянні з іншими видами застави – закладом, іпотекою, заставою товарів в обороті та/або переробці;

4) можливість знаходження у будь-якої зі сторін заставних правовідносин і третіх осіб (для підвищення ефективності забезпечувальної функції застави цінні папери переважно перебувають у заставодержателя або третьої особи);

5) універсальність використання (цінні папери є «оптимальним» предметом застави, який може бути наданий у торговельній, фінансовій і банківській сферах, а також у сфері кредитування виробничих організацій) [4, с. 78].

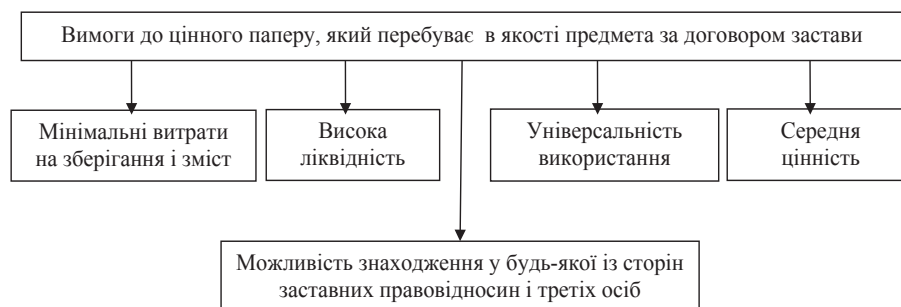

Рис. 1. Основні ознаки до цінного паперу, який перебуває в якості предмета за договором застави

Великий спектр законів та нормативно-правових актів, які регулюють ринок цінних паперів, повністю не охоплюють питання щодо визначення предмета в договорі застави цінних паперів, а в деяких суперечать один одному. Неврегульованими залишаються питання застави бездокументарних та товаророзпорядчих цінних паперів, а також питання щодо застави векселів. Дані недоліки створюють бар'єри у ефективному функціонуванні механізму правових відносин застави цінних паперів в Україні.

Проблеми, які виникають та потребують вирішення, перш за все пов'язані зі специфікою цінних паперів як об'єктів цивільних прав з одного боку та виникнення зобов'язань – з іншого. Специфікою цінних паперів як предмета договору є їхні особливості, а саме: форма випуску (документарна та бездокументарна), їх обіг на ринку та реєстрація права власності на цінний папір.

Серед науковців виникає досить дискусійне питання, пов'язане із предметом застави. Існують три кардинально різні погляди на предмет застави, в якому виступають цінні папери. Одні стверджують, що цінний папір – це річ, другі – права, закріплені в цінному папері, а інші об'єднують річ та майнові права, закріплені в ньому. Проблематика визначення предмета у договорі застави цінних паперів склалася історично та зумовлена полярною (подвійною) правовою природою цінного паперу.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про заставу» предметом застави є майно, щодо якого існує можливість його відчуження заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення, та майнові права. Предметом договору застави цінних паперів відповідно до ст. 54 Закону України «Про заставу» передбачено, що якщо законом або договором не передбачено інше, купонні аркуші на виплату відсотків, дивідендів та інших доходів від зазначеного в цінному папері права є предметом договору застави тільки у випадках, якщо вони передані кредитором заставного зобов'язання. Можливість застави прав на отримання доходу виникають у тому разі, коли предмет застави, тобто сам цінний папір, буде переданий заставодержателю. Тобто застava цінного паперу не тягне за собою застави прав на отримання доходу від такого цінного паперу. Очевидно, хоча це і не обумовлено в законодавстві, така ж норма поширюється і на інші права, що впливають із цінного паперу.

Аргументації, які наведені вище, свідчать про неможливість заставних прав на цінний папір без основного права – права на цінний папір, яка є річчю.

Отже, застava прав на цінний папір, що впливають із нього, закріплені в ньому самому, не можлива окремо від речі (цінного паперу), який передають у заставу [5].

Але не кожен цінний папір може бути предметом у договорі застави. При виборі конкретного цінного паперу як предмета застави варто враховувати законодавчі та нормативно-правові акти, що накладають заборону та/або обмежують використання конкретних видів цінних паперів як предмета застави.

Проаналізувавши норми чинного законодавства, можна виділити дві підстави заборонного та/або обмежувального характеру, які впливають на можливість використання цінного паперу як предмета застави: внаслідок прямої вказівки на неможливість використання окремих видів цінних паперів і внаслідок особливого режиму обігу деяких видів цінних паперів (рис. 2).

Внаслідок прямої вказівки на неможливість використання окремих видів цінних паперів як предмета застави не можуть бути використані приватизаційні папери для здійснення розрахунків, а також як застava для забезпечення платежів або кредитів.

Внаслідок особливого режиму обігу деяких видів цінних паперів іменні ощадні сертифікати не підлягають обігу, а їх продаж (відчуження) іншим особам є недійсним. Під обігом цінних паперів розуміється укладання та виконання угод стосовно цінних паперів, не пов'язаних з їх випуском. Інвестиційні сертифікати публічних інвестиційних фондів не підлягають вільному перепродажу. Продаж – це передання майна у власність іншої особи внаслідок виконання цивільно-правових угод. Вільний перепродаж – це заборона на будь-який спосіб відчуження цього виду цінних паперів.

Причиною небажаності використання деяких цінних паперів як предмета застави, з точки зору майбутнього заставодержателя, є: обмеженість ліквідності цінних паперів; наявність рівних прав, що впливають з цінного паперу, випущеного у кількох примірниках; обмеження на придбання цінних паперів певних емітентів.

Внаслідок обмеженої ліквідності цінних паперів акції, які перебувають у власності емітента (вкуплені емітентом), повинні бути реалізовані або анульовані протягом не більш як одного року, інакше це унеможливило їх ліквідність (реалізацію або анулювання). Акції приватних акціонерних товариств вкрай важко або неможливо продати на фондовому ринку, оскільки операції з даним видом цінних паперів, що не мають активного ринку, можуть призвести до ускладнень, пов'язаних з недостатністю попиту або його відсутністю при їх реалізації у разі звернення стягнення.

Внаслідок наявності рівних прав, що впливають із переказних векселів, як одного з видів цінних паперів, випущених в кількох тотожних примірниках, які приймаються в заставу та не містять акцептованого примірника, можуть призвести до втрати заставодержателем частини майнових та/або інших прав, що впливають із векселя, якщо таке право буде здійснено раніше третьою особою.

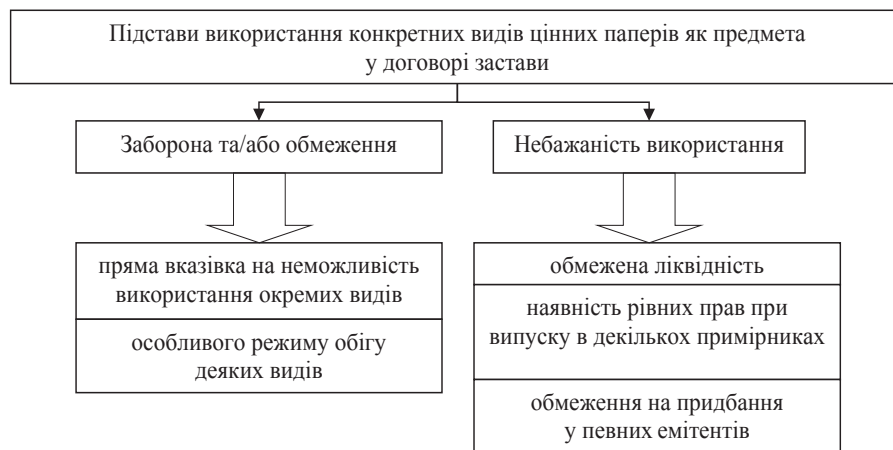

Рис. 2. Заборонені та/або обмежувальні підстави використання конкретних видів цінних паперів як предмета у договорі застави

Внаслідок обмежень на придбання цінних паперів певних емітентів. У статутному капіталі торговця цінними паперами частка іншого торговця не може перевищувати 10 відсотків, тобто цінні папери, емітовані іншим торговцем цінних паперів вкрай важко реалізувати для задоволення своїх вимог [6].

Таким чином, існування проблеми визначення предмета у договорі застави цінних паперів у контексті точного їх переліку потребує внесення пропозицій щодо удосконалення правового законодавства та узагальнення питань в єдиному зібраному нормативному документі, що пов'язані не лише з визначенням предмету застави, а цивільно-правових відносин операцій застави загалом.

Висновки. Варто підкреслити нагальну потребу сучасної юридичної науки у всебічному, комплексному дослідженні проблем та особливостей застави цінних паперів як одного із видів забезпечення виконання зобов'язань. Отже, з одного боку, цінний папір виступає об'єктом цивільно-правових відносин, а з іншого боку, об'єктом цивільно-правових відносин виступають майнові права, закріплені в цінному папері. Врегулювання потребують питання застави бездокументарних та товаророзпорядчих цінних паперів, які створюють бар'єри у ефективного функціонуванні механізму правових відносин застави цінних паперів. Застава прав на цінний

папір, що впливають із нього, закріплені у ньому самому, неможлива окремо від речі (цінного паперу), яку передають у заставу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про приватизаційні папери» від 06 березня 1992 № 2173-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/law2/main.cgi?nreg=217312&check=4/UMfPEGznhh5H2.Zif7g.VSHI47ks80msh8le6>.
2. Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 р. № 2654-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2654-12>.
3. Пасічник В.С. Застава цінних паперів як вид забезпечення виконання зобов'язань / В.С. Пасічник // Матеріали науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О.А. Пушкіна (22 травня 2010 року). – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. – 456 с.
4. Алексєєв В.А. Нерухоме майно: державна реєстрація та проблеми правового регулювання [Текст]. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 468 с.
5. Іванов С. Застава цінних паперів: процедури, облік, оподаткування [Електронний ресурс] / С. Іванов, Л. Хоменко // Дебет-Кредит. – Режим доступу : <http://dtk.com.ua/show/1bid12230.html?lang=ukr>.
6. Ковальчук С.Р. Особливості визначення предмету при укладанні договору застави цінних паперів в українському нормативно-правовому полі / С.Р. Ковальчук // Тези міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки ЖДТУ. – 2012. – № 2. – С. 205-206.

УДК 657:658.652.2

Подмешальська Ю.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту
Запорізької державної інженерної академії

Мельник С.В.
студент
Запорізької державної інженерної академії

АНАЛІЗ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «КАПІТАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ» З МЕТОЮ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Статтю присвячено аналізу сутності категорії «капітальні інвестиції» з метою організації обліку на підприємстві. Виконано аналіз категорії «капітальні інвестиції» на законодавчому рівні, на рівні трактування науковцями різних економічних шкіл та напрямків. Запропоновано базове визначення категорії «капітальні інвестиції» з його використанням при організації обліку.

Ключові слова: організація обліку, капітальні інвестиції, інвестиційна діяльність, витрати, необоротні активи, основні засоби, економічна вигода.

Подмешальская Ю.В., Мельник С.В. АНАЛИЗ СУЩНОСТИ КАТЕГОРИИ «КАПИТАЛЬНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ» С ЦЕЛЬЮ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Статья посвящена анализу сущности категории «капитальные инвестиции» с целью организации учета. Выполнен анализ категории «капитальные инвестиции» на законодательном уровне, на уровне трактовки учеными различных экономических школ и направлений. Предложено базовое определение категории «капитальные инвестиции» с его использованием при организации учета.

Ключевые слова: организация учета, капитальные инвестиции, инвестиционная деятельность, расходы, необоротные активы, основные средства, экономическая выгода.

Podmeshalskay J.V., Melnyk S.V. ANALYSIS OF THE ESSENCE OF CAPITAL INVESTMENTS CATEGORY FOR THE PURPOSE OF ENTERPRISE ACCOUNTING

The article talks about analysis of the essence of «capital investments» category for the purpose of enterprise accounting. It analyses the «capital investments» category at legislation level considering interpretations of scientists of different economic schools and directions. The paper proposes a basic definition of «capital investments» category for its use in accounting.

Keywords: accounting, capital investments, investment activities, costs, non-current assets, fixed assets, economic benefit.